

MIKKO TURUNEN

Fil.dr. i anställningsförhållande till Språk-, Översättnings- och
Litteraturvetenskapens enhet vid Tammerfors universitet

DET SEMANTISKT GEMENSAMMA OMRÅDET SOM ANALYSMEDEL FÖR METAFORISKA UTTRYCK

ÖVERSÄTTNING FRÅN FINSKA TILL SVENSKA: ESKO J VÄYRYNEN

COMMON SEMANTIC GROUND AS AN AID IN ANALYSING METAPHORICAL EXPRESSIONS | *This paper discusses the metaphorical properties of language and the various manifestations of those properties. I set the stage by discussing the central issues of research into metaphorical expressions. I then proceed to introduce my concept of common semantic ground based on the various scientific views on metaphors. I also provide concrete examples on how my concept can be structured into graphical representations. The common semantic ground is based on two concepts: the overlapping fields of meanings in the metaphorical expressions, and the idea of similarity, which is established through analogies in the contrasted phenomena. A well-established paradigm about the relationship between the vehicle and tenor exists in the study of metaphor, but there have been few attempts to establish patterns of analysis in the study of metaphorical properties of a language. As I outline in my article, the vehicle and tenor are conjoined by their overlapping fields of meanings, which I call the common semantic ground. This common ground contains those elements from both the source and target domains that enable both a meaningful connection and the mapping between the two domains. As a method, the common semantic ground serves the analysis of constructing a metaphor's meaning. It can also be used as a means to argument thematic interpretations via the different layers of the component parts in the imagery.*

KEYWORDS | *metaphor, semantic field, cognitive mapping, imagery.*

Intresset för metafor som både tänkandets, språkets som ordkonstens företeelse har under de senaste tiderna lett till nya granskningsätt. T.ex. Stockholms Metaphor Festival –konferensen har årligen skapat nya tillämpningar och synsätt på metaforens analys och teori. I forskningslitteraturen har temat under de senaste åren behandlats ur olika perspektiv (t.ex. Fludernik; Punter; Knowles & Moon; Kövecses, *Metaphor in Culture*). Även om tyngdpunkten har legat på den kognitiva metafor-teoris område, är de traditionella teorierna fortfarande åtminstone implicit med i indelningar och begrepp.

I min artikel gestaltar jag för språkbildsanalysen en modell om ett semantiskt

gemensamt område, som presenterar en zon av betydelsebildningen mellan olika delar av metaforiska uttryck. I såväl litteratur- som språkvetenskap existerar en vedertagen tanke på förhållandet mellan bildledet (vehicle) och sakledet (tenor), men element som finns dem emellan eller möjliggör bildligheten har modellerats rätt så lite. Jag har som målsättning att disponera det ovannämnda området mer exakt än tidigare.

Min artikels centrala begrepp, det semantiskt gemensamma området, samlar ihop det gemensamma och indelade betydelseområdet. Det semantiskt gemensamma området beskriver snittmängden av det metaforiska uttryckets semantiska drag. Den här snittmängden bildar ett betydelsefält som bokstavligt läst får ett omöjligt och till ytan meningslöst (metaforiskt) uttryck att framstå som motiverat och meningsfullt. Jag bevisar att det finns hänvisningar till igenkännandet av det semantiskt gemensamma området i teorilitteraturen, även om företeelsen inte särskilt ofta expliceras eller benämns. Utöver de enskilda analysexemplen tillämpar jag till slut iden om det semantiskt gemensamma området på en betydelsedimensionellt komplex dikt.

Det betecknande för språkbilder är att kombinera olika saker till samma uttryck: t.ex. i synesthesin överlappas sinnesförmåelser och i allegorin samordnas två innehållsnivåer. Begreppet språkbild används ofta utan åtskillnad som synonym till troper, men strängt taget utgörs språkbildlighet också av olika slags uttryck, såsom sinnesförmåelser som bidrar till textens åskådlighet, deskriptivitet och visualitet. I denna artikel syftar språkbilden på det konventionella sättet, uttryckligen på språkets bildliga (metaforiska) uttryck då behovet av en mer exakt tropisk analys inte existerar.

Det finns flera forskningar som har försökt utforma gränsgången, överlappningen och de inre hierarkierna mellan språkbilder. Det har dryftats om metaforen borde ses som en trop i sig eller om den har en nära förbindelse till eller om den till och med har sammanfallit med andra troper – som t.ex. allegori, symbol eller metonomi (variationer se Gardner & Winner 123; Hedlund 83; Jonsson 8; Gray 203). Diskussionen kring metaforer och andra språkbilder försvåras av den stora mängden under- och parallellbegrepp.

I metaforiska uttryck skapar kombinationen ett gemensamt betydelseområde mellan företeelser som jämförs och detta betydelseområde består av kollektivt framförda, upplevda eller tolkade drag.

Dessa drag kan handla om flera nivåer: konkret likhet, strukturell motsvarighet eller associativ närhet. Därtill kan de grunda sig på olika relationer såsom oförenlighet, kontrast, komplettering, omvändhet, kontinuitet eller hierarki (Kittay 240-244 och 168; Miller 398). Jag skall belysa saken med tre enskilda exempel.

I uttrycket ”du fick i dina unga lemmar/ det där blommande livet” (Sarkia 57) bildar människolivet och blommornas organiska växt ett semantiskt gemensamt område, där det centrala utgörs av den livskraft som det unga livet och växternas blomning är ett gott bevis på. Uttrycket grundar sig på identifieringen genom en likartat tolkad egenskap. I uttrycket ”det är ett så sorgset, absurt regn” (Turkka

28) bygger det gemensamma området på oförenlighet: Det konkreta regnet kallas för absurt och personifieras som sorgset. Det rör sig om det lyriska jagets tolkning av den yttre världens fenomen, som får sin betydelse via subjektiva synpunkter. Det gemensamma betydelsefältet uppstår från tolkningen som gör den ytliga oförenligheten meningsfull.

Sammanställningen av klädsdelar och politisk historia sker i uttrycket ”Israel, kapitalistisk ficka/ i kommunistisk mantel” (Manner 10). Språkbildens motiverande semantiskt gemensamma område uppstår från diktens utomstående kunskap om att Israels stat, som i många hänseenden är olik sina grannländer, ligger som en politisk holme vid arabländerna. Placeringen mellan kapitalistiska och kommunistiska länder är en tillspetsning, som leder sitt ursprung från fördelningen av stödet som västländerna och östblocket gav åt regionen.

Strukturen som ger semantisk kontakt förekommer i många språkbildsanalyser antingen direkt eller implicit. Detta gäller också alla metafor-teorier, även om på basis av teoriernas utgångspunkter används t.ex. benämningar substitution och kartläggning (mapping). Det gemensamma är tanken på en skild mängd semantiska drag som genom att skära varandra bildar ett nödvändigt gemensamt område för det metaforiska uttryckets betydelse. Ibland visar analyserna det semantiskt gemensamma områdets och dess elements verksamhet, fast dessa begrepp inte används (se t.ex. Leech 154-156 och Searle 104). Detta visar att bildspråket utgör begreppsbildningens kärnområde, som bygger på betydelse-överföringar av olika slag.

Den gemensamma utgångspunkten i olika metafor-teorier

I granskningen av språkbilder stöter man oundvikligen på metaforbegreppets dominans. Metaforen har blivit ett rikligt använt takbegrepp för språkbilder och den har t.o.m. blivit ett totaliserande medium för språkbildslitteratur. Den har blivit en allmänbenämning för språkbildslitteratur samt för olika slags icke-bokstavliga uttryck och semantiska upprepningar. (Furniss & Bath 105; Matterson & Jones 33, Murfin & Ray 211; Eco 87; Hallberg 10; McLaughlin 83). Av den här anledningen åsyftar man allmänt språkbildlighet som metaforiska uttryck, och de teoretiska modellerna är uttryckligen förknippade med undersökningen av metafor/metaforiskhet. Kritik har riktats mot att all språkbildlighet betraktas som metafor och andra troper har hamnat i marginal eller betraktats som metaforens underarter (Black, ”More about metaphor”, 20; Booth 48). I alla fall förefaller det som om språkbildlighetsteorin koncentrerar sig på metafor: metaforiskhet och metaforiska uttryck hänvisar till språkbilder generellt. Dessutom delar forskarna inte heller uppfattningen om metafor, utan de närmar sig samma företeelse med olika definitioner och betoningar.

Uppfattningar om metafor har baserat sig på interaktionen mellan det metaforiska uttryckets delar och hur dessa delar kan jämföras och ersätta varandra, och på dessa grunder har de motsvarande teoribildningarna benämnts. Dessa teorier

har givit upphov till en mängd avledningar (se t.ex. Brooks 1975 och Brooke-Rose 1958). Efter modelleringen av den kognitiva metafor teorin har de tidigare synsätten börjat kallas traditionella teorier till skillnad från den till sitt ursprung annorlunda konceptuella idén om begreppsmetafor.

Att tala om traditionella metafor teorier är ändå för ensidigt och förenklande – det kombinerar ju alla reflexioner som föregår kognitivt närmande till en och samma kategori. Forskningar har nämligen kunnat identifiera metaforiskhet av många slag och bakom definitioner finns olika slags uppfattningar om bildlighetens karaktär. Rikligheten på brokiga definitioner, identifieringskriterier och underarter framgår till exempel av Warren Shibles *Metaphor*-bibliografi, där ungefär 4000 forskningar indexeras och därtill nämns 104 olika utgångspunkter till metafor forskningen. En motsvarande översikt utgörs av Jan Thavenius *Diktens bildspråk*, en bibliografisk översikt (1966). Om traditionella teorier och deras variationer och preciseringar finns det rikligt med belysande litteratur om (t.ex. Searle 89-102).

Den kognitiva metafor teorin är inte heller särskilt enhetlig. Diskussionen i slutet av 1970-talet lyfte fram olika kognitiva synvinklar på metafor, vilket t.ex. framgår av omfattande artikelurval *Metaphor and Thought* (red. Ortony 1996/1979) och *On metaphor* (red Sacks 1979). Det är ändå George Lakoffs och Mark Johnsons *Metaphors We Live By* (1980) som för första gången ger en av de mest dominerande analyserna av det kognitiva metafor begreppet. Därtill har metaforen analyserats med andra till sitt ursprung olika modeller (se t.ex. Ricoeur och de Man).

De traditionella metafor teorierna är användbara när man analyserar enskilda språkbilder och deras struktur, och den kognitiva metafor teorin kan ge förklaringen till varför det är naturligt att komma fram till vissa konkreta uttryck. På så sätt kan olika teoririktningars användbara element kombineras till ett analysstödjande verktyg. Olika uppfattningar kan inte förknippas till en enda allmängiltig teori, men en välplanerad gemensam användning av olika teorier erbjuder ett brukbart verktyg som underlättar språkbildsanalysen. Avvikande synsätt kan hellre användas att komplettera än att utesluta varandra.

Den äldsta uppfattningen om metafor är substitutionsteorin som grundar sig på Aristoteles *Poetik*, där betydelseöverföringen sker genom en ersättande benämning. (om kritisk diskussion se Ricoeur 46; Black, "More about metaphor", 22). Komparationsteorin har kallats ett mera begränsat synsätt på substitutionsteorin. Synsättet baserar sig på analogier av likheter som iakttagits eller tolkats i jämförandet. Komparationsteorin har kritiserats för att den antar den redan existerande likheten och upprepar tidigare tillsammans associerade saker och inte ger något innovativt samband sakerna emellan (om kritisk diskussion se Kittay 6 och 39; Black, *Models and Metaphors*, 37; Lakoff & Johnson 107-109 och 153-154). Såväl litteraturvetenskapliga ordböckers definitioner som mer allmänna definitioner på metafor baserar sig så gott som utan undantag på komparationsteorin.

Idén som förtydligar metaforens komparationsaspekt förekommer i I.A. Richards verk

”The Philosophy of Rhetoric (1976). Richards presenterade i metaforanalysen termerna bildled, sakled och grunden samt teorin om hur alla dessa fungerar (kritik om begreppens inexakthet Beardsley 159; Black, *Models and Metaphors*, 47; Hrushovski 16; Hedlund 83). I stället för att beteckna eller jämföra skiljer han det metaforiskt använda uttrycket, bildledet från sakledet. Det har senare preciserats att bildledet och sakledet uttryckligen handlar om semantiska fält.” (Kittay 31).

Mindre uppmärksamhet har fästs vid Richards begrepp grund, fast det är en central utgångspunkt i den senare interaktionsteorin och även synlig i den kognitiva metafor-teorin. Grunden betyder en mängd gemensamma drag, en komparationsgrund, som modellerar parternas förenlighet till ett eget område. Även min egen idé om ett specifikt semantiskt område baserar sig på denna mängd gemensamma drag hos bilduttryckets olika parter. Eftersom ordet har sitt betydelsefält, är det naturligt att uttryck som är jämförbara med varandra har ett eget betydelsefält, som motsvarigheten grundar sig på.

Synsättet känt som interaktionsprincip bygger närmast på Max Blacks tankar i boken *Models and metaphors* (1976), även om man i bakgrunden kan se en mer systematiserad behandling av A. I. Richards tänkande (ibid 38-39 och 42-45; se också Black, ”More about metaphor”; Hallberg 45-47 och Kittay 23). Interaktionsprincipen framhåller i stället för utbytet av orden i metaforen den inre semantiska spänningen mellan de olika betydelsefälten i uttrycket, vilket resulterar i betydelsen förmedlad av metaforen.

George Lakoffs och Mark Johnsons teori i boken *Metaphor We Live By* (1980) tillsammans med deras senare utvecklingar är känd som den kognitiva metafor-teorin (om kritisk diskussion se Gibbs 275; Cruse 208-209). Denna teori bygger på idén att allt tänkande och språkbruk är metaforiskt. I den kognitiva metafor-teorin delas metaforen in i två delar: källområdet (source domain) och målområdet (target domain) Med målområdet avses ett begrepp som är föremål för beskrivningen eller i ordets vidare bemärkelse en mängd begrepp, medan källområdet för sin del avser ett betecknande begrepp eller en gupp olika begrepp. Lakoff och Johnson betonar, att de med metafor syftar på det metaforiska begreppet av tankenivån, medan realisationerna på språkets yta är metaforiska uttryck. (Lakoff & Johnson 6; Lakoff 203 och 209). Detta är den väsentligaste skillnaden i jämförelse med tidigare teorier, i vilka metafor uttryckligen syftar på språkbilden och det verbala uttrycket i texten.

Den kognitiva teorin lyfte tolkningen av metafor på en helt ny nivå: konstrueringen av betydelse, bekant i sig, tillämpades på den kognitivt strukturerade modellen. Emellertid kan de kognitiva metaforerna bakom uttrycken inte alltid direkt bindas ihop med den verbala nivåns metaforiska uttryck och de borde inte heller identifieras (Stockwell 105). Ordkonstens språk skiljer sig från det vardagliga språkbruket genom alienationens och begripandets principer. Av den här anledningen kan det påstås, att de kognitiva kategorierna som bygger på vardagligt tänkande förenklar och försmalar metaforen. (t.ex. Gross 1997; Steen). T.ex. metaforerna i

skönlitterära texter kan simplificeras, om de litterära allusionernas roll inte beaktas i kartläggningen av betydelserna.

Även om representanter för den kognitiva metafor teorin har understrukt sitt synsätts radikala skillnad från de traditionella teorierna, finns det en viss gemensam grund mellan dessa teorier.

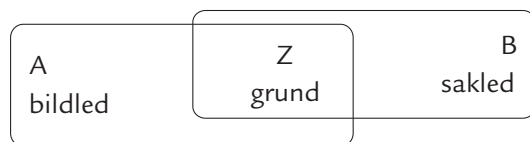
T.ex. förhållandet mellan käll- och målområdet är mycket likartat som relationen mellan bildledet och sakledet. Enligt det traditionella synsättet kan i en metafor igenkännas delarna bildled och sakled, medan den kognitiva metaforen består av mentala fält och rum jämförliga med dessa.

Det är ändå möjligt att beskriva de inbördes relationerna mellan språkets uttryck och den konceptuella kognitiva kartläggningen som ligger i bakgrunden. Genom det semantiskt gemensamma området blir det också möjligt att modellera de nätverk och deras inbördes betydelse relationer som ligger på eller över varandra.

Det semantiskt gemensamma området

Det metaforiska uttryckets delar har vissa drag som kan begripas eller betecknas som gemensamma och som bildar ett betydelsefält. Detta kallar jag ett gemensamt område. De gemensamma dragen och egenskaperna hos uttryckets parter (på uttryckets nivå bildledets och sakledets, men i vidare bemärkelse källområdets och målområdets drag och egenskaper) samt deras mer omfattande relationer kallar jag element. Betydelseöverföringen grundar sig på likhet, varför de element som förstås som gemensamma utgör kärnan av det bildliga uttrycket: de bildar ett relevant betydelsefält med tanke på tolkningen, medan de andra dragen hos parterna blir sekundära.

Behovet av det semantiskt gemensamma områdets begrepp förorsakas av att många metaforiska undersökningar talar nog om bildledet och sakledet, men granskningen täcker inte delar som kombinerar dem. I metaforiska uttryck betecknas företeelserna som likadana och de blir också omtalade via varandra. Ett naturligt förenande semantiskt drag eller en konnotation möjliggör betydelseöverföringen från ett fält till ett annat. I A. Richards ovannämnda modell ger anvisningar till analysen av de gemensamma elementen. I Richards modell "a är lika med b i relation z" eller med andra ord: sakledet är lika med bildledet på basis av motsvarigheterna som grunden erbjuder. Bägge formuleringarna kan åskådliggöras i form av en figur där betydelsefälten visas med isoglosser.

Richards modell som betydelsefält

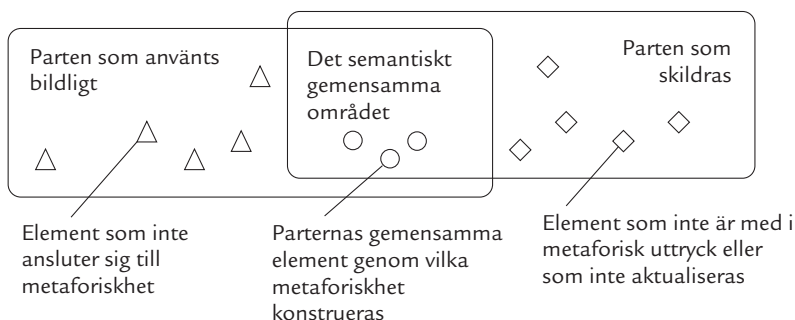
Det är skäl att dra en skillnad mellan grunden och det semantiska betydelsefältet. Richards grund är vanligtvis en enskild sak, genom vilken metaforiskheten förverkligas. Richard Bradford (24) använder också begreppet grund (ground): för honom är det en mera tematisk kontext eller motivation som kombinerar diktens språkbilder. Jag förstår det semantiskt gemensamma området som en större helhet och inte som ett enskilt drag. Det rör sig alltså om en helhet som inte bara begränsar sig till metaforens verksamhet utan också till bildlighet mer allmänt. I så fall kan det gemensamma området också bestå av andra typers associationer än av motsvarigheter eller tolkade likheter mellan konkreta egenskaper. Till exempel i symboler aktiveras gemensamma element genom kulturell kännedom, konvention eller intertextualitet; i liknelsen är det däremot samordningen som uppmuntrar att producera de jämförbara egenskaperna.

Det gemensamma områdets element behöver inte nödvändigtvis kombineras med uttrycket på samma gång, utan metaforiskheten kan utvecklas så småningom till exempel i successiva dikter. Det semantiskt gemensamma området kan också konstrueras så, att uttrycket berikas med vissa egenskaper, då också andra likartade betydelser aktiveras. Om t.ex. ett livlöst föremål personifieras med en mängd känslor så ansluter sig också ett annat mänskligt upplevelsefält till det. I många metonymifall skulle man kunna tala om ett semantiskt delområde, när uttrycket bygger på en inre del-helhet-relation.

Till exempel i språkbilden ”moder jords svarta mjölk” ur Kaarlo Sarkias dikt ”Vaggvisa”

(Sarkia 201) är adjektivet svart ett karakteriserande attribut till ordet mjölk, men uttrycket kan uppfattas som oxymoron. Det semantiskt gemensamma området uppstår från den svarta färgens färgkategori som används som motsats till vad man allmänt vet om mjölkens färg. Den konventionella symbolen för moder jord förknippas med mjölk genom näringskategorin: den fruktbara jorden och modersmjölken är båda två växtfrämjande (diktens vers talar mer om växt). Eftersom mylla är svart, placerar sig färgkategorin på ett naturligt sätt och kombinerar mjölk och mylla. Sålunda grundar sig det semantiskt gemensamma området på såväl jordens och mjölkens likadana funktion som deras motsatta färg. Vid närmare granskning av dikten kan även andra betydelser förenas med den. Det avslöjas, att det handlar om en dödsdikt inom ramen för en vaggvisa, då sådana uttryck som att somna i moder jords vagg förenar jorden uttryckligen med en grav. På detta sätt aktiveras också jordfästningstalets metafor om ”av jord är du kommen, jord skall du åter varda”, vilket motiverar till ordet moder jord ett nytt semantiskt fält. I en annan betydelse förekommer svart mjölk till exempel i Paul Celans dikt ”Die Todesfuge” om koncentrationlägret (1947), vilket är ett bevis på att ett enskilt uttryck också får betydelse av den kontext där det används eller genom intertextuella kopplingar.

Att beskriva betydelsefält går för sig med isoglosser, med hjälp av vilka fältens överlappningar och separata lägen kan bevisas. Med deras hjälp kan beskrivas rätt så komplicerade relationer och de har redan i någon mån tillämpats på diktanalys.

Idén om det semantiskt gemensamma området

I figuren skär betydelsefälten varandra och snittpunkten utgör ett område av gemensamma semantiska drag för båda två. I granskningen av mångtrådiga och flertydiga uttryck finns flera isoglosser, och semantiskt gemensamma områden kan bildas av olika delar av ett betydelsefält som använts bildligt.

Betydelseöverföringen bygger på gemensamma element: de binder de sinsemellan jämförbara parterna ihop och ger en individualiserad grund och behövlig avgränsning till en inbördes motsvarighet (Scott 178; Fowler 144; Kittay 22, 53-54 och 269; Lakoff & Johnson 126; Lakoff 215).

Även tidigare undersökningar har emellanåt försökt beteckna de gemensamma konnotationernas fält som figurer. Tolkningmöjligheter som uppstår när betydelsefält korsar varandra beskrivs ofta med cirkelfigurer av olika slag. Den mest kända torde vara blanding-teorins modell, där två hjälpfält gestaltas mellan delarna av ett metaforiskt uttryck. Det generiska rummet (generic space) samlar förenande faktorer, med vilka uttrycken meningsfullt kopplas till varandra. I det gemensamma rummet blir dessa en tolkning som förklarar metaforens betydelse. Det väsentliga är att en tolkning förutsätter ett kombinerande fält utöver överföringen av egenskaper (Turner 83-84 och 89).

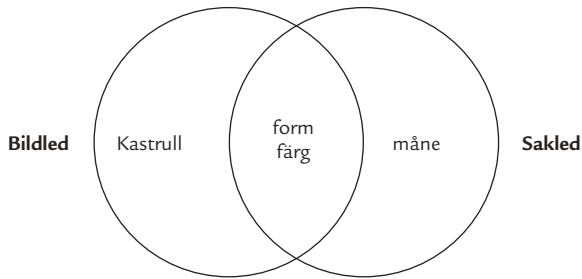
I blanding-teorin är det kombinerande fältet och det samlande fältet grafiskt presenterade som separata, men i många modeller finns ringar som skär varandra.

En likartad modell förverkligas också i några andra modeller. Peter Hallbergs (47) interaktionsdiagram visar, hur väsentliga konnotationer överförs från ett använt ord till en del av denotationen på bildledet. På detta sätt uppstår en relevant interaktion mellan annars oförenliga ord. Senare kallar Hallberg betydelsefälten av metaforens parter för innehållsfärer, som delvis fusioneras i metaforen (Hallberg 73). Sålunda bildas ett gemensamt område, vars drag Hallberg kallar för element.

I Hallbergs modell har betydelsefälten inte ritats så att de skär varandra, såsom den senare diskussionen om fusionen skulle förutsätta. Samma element har inte presenterats som separata, utan interaktionens åtskilliga pilar högst uppenbarligen representerar motsvarigheternas mängd. När Hallberg flyttar sin tanke från fusion och element till en konkret analys, förädlar han den ovannämnda konnotationernas

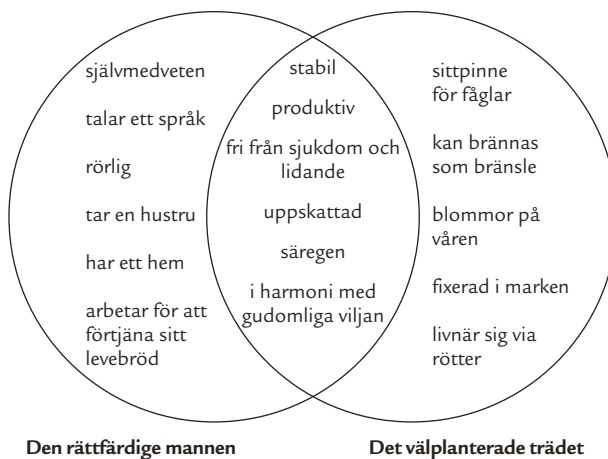
interaktion till en figur med uttrycket ”höstmånens röda kastrull” ur Karlfeldts dikt ”Vinterorgel” som exempelmetafor.

Bildled och sakled samt gemensamma element (Hallberg 74)

Hallbergs modell är likadan som det semantiskt gemensamma området, fast benämningarna är lite annorlunda. Innehållsfärens partiella fusionering har skett genom två gemensamma element: för både färgens och formens del är månen och kastrullen signifikant likadana, men de beskriver varandra endast på ett allmänt sätt. Metafordelarna kallas på ett sedvanligt sätt för bildled och sakled, men figurens ringar syftar snarare på innehållsfärer eller på semantiska fält.

Precis samma presentation använder John Gabel och Charles Wheeler i sin analys av psalmens 1:3 trädmetafor, där den salige och rättfärdige blir likställd med ett träd planterat vid vattenbäckar (Gabel & Wheeler 24-25). I sin analys av metafordelarnas inbördes logik ser de den delade betydelsen som en figur som liknar det semantiskt gemensamma området. Figurens ring syftar på metaforens part, och den innehåller ordets alla möjliga betydelser. Det semantiskt gemensamma området inom ringen kallar Gabel och Wheeler de gemensamma konnotationernas fält, som varierar metaforvis. Psalmens 1:3 trädmetafor byggs upp så här:

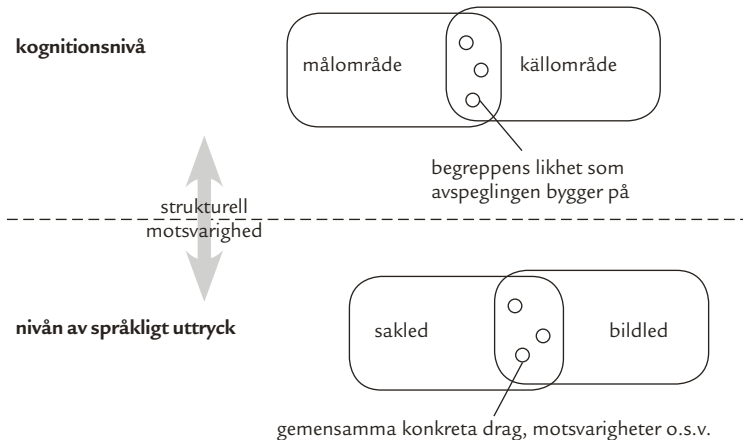

Det delade betydelseområdets tillämpning enligt Gabel och Wheeler

I dessa fall rör det sig om ett semantiskt gemensamt område, för såväl i förklaringarna som i figurerna sker överlappningen på basen av gemensamma egenskaper och tolkade motsvarigheter.

Grunden till det semantiskt gemensamma området mellan begreppsmetaforerna är närvarande i den kognitiva metafor teorin. Överlappningen mellan två begreppsmetaforer är möjlig och simultana återspeglings är vanliga framför allt i lyrik (Lakoff & Johnson 92-95; Lakoff 219). Det finns ett semantiskt gemensamt område på både kognitionens och det språkliga uttryckets nivå, genom vilket betydelseöverföringen sker och vars element motsvarigheten grundar sig på. Bildledet och sakledet utgör en indelning som ansluter sig till det metaforiska uttryckets struktur och språkets yta. I bakgrunden ligger ett mer omfattande begreppsligt käll- och målområde, vars alternativförråd väljer ut drag till det konkreta bildliga uttrycket.

I följande figur har kombinerats både begreppsnivåns och det språkliga uttryckets metaforiskhet. På begreppsnivån har använts den kognitiva metafor teorins begrepp, medan på uttryckets nivå utnyttjas den traditionella indelningen i bildledet och sakledet – också termen språkbildens parter vore användbar. I båda två förverkligas en likadan struktur, som kan konkretiseras genom figuren av det semantiskt gemensamma området.

Begreppsmetafordelarnas och det metaforiska uttryckets liknande struktur

Eftersom begreppsmetaforen realiseras i metaforiska uttryck på språkets olika nivåer, återspeglas också källområdet och målområdet i konkreta uttryck: den begreppsliga återspeglings är primär och språket först sekundärt (Lakoff 208). Återspeglings sker på båda nivåerna. I detta kan skönjas tropiska skillnader. Metaforen t.ex. fordrar läsaren att konstruera en logik som kombinerar kategorierna, medan liknelsen avslöjar jämförligheten direkt och ofta också benämner grunden till likheten. (McLaughlin 83). I symbolen bygger hänvisningen ofta på konvention och tolkningsautomation. Det semantiskt gemensamma området är således snarare

ett avtal mellan språkbrukare och kulturmedlemmar, ett avtal som kombinerar symbolen och det som symboliseras.

För bildspråkets del kan idéen om det semantiskt gemensamma områdets användbarhet och tillämplighet problematiseras t.ex. genom metonymin. Hur kan det semantiskt gemensamma området uppstå, om den ena delen av uttrycket är en del av den andra? Låt oss exemplifiera saken med kronan som syftar på kungen eller abstrakt på makten som metonymi. Om kungen anses representera sin kunglighet eller sin ställning genom yttre tecken, börjar dessa yttre tecken – vid sidan av kronan också t.ex. spiran – metonymiskt syfta på kungen. Detta stämmer än idag fast kungligheter i våra dagar fattar tag i dessa föremål bara som ritualer vid vissa tillfällen. Kronan syftar på kungen, men finns det något kungligt på kronan? Som det gemensamma området i konkret bemärkelse kan betraktas kronans sällsynthet (antalet regenter är också relativt begränsat), speciella användningstillfällen, den exceptionella dekoreringen för en huvudbonad och att kronan är en del av klädseln som associeras med kungen.

I abstrakt bemärkelse blir det gemensamma området av kronans roll som maktens symbol. (jmf. kröningen som tecken på maktens legitimation). Kungen visar sin maktställning med kronan och kronan för sin del visar vem som är härskaren. Makten representerar sig som kunglighet och krona, då det som hör till makten bildar det centralaste elementet av det semantiskt gemensamma området. I bakgrunden av metonymins delförhållande kan påvisas en mer omfattande semantisk gemensamhet. Reflexioner över metonymins karaktär och analyser förekommer till exempel i *K&K*-bladets temanummer 96 (2003).

Mina egna benämningar det semantiskt gemensamma området och element har jag valt ur forskningslitteraturens talrika termer, som beskriver samma företeelse (om bakgrunder till de valda benämningarna och motiveringarna se Turunen 52-54). Det problematiska med jämförelsen mellan olika begrepp är, att olika författare har använt samma term med olika antaganden. Mitt eget mål har varit att maximera tydligheten och beskrivningen. Den tidigare forskningen med hänvisning till det semantiskt gemensamma området har till exempel talat om en kombinerande semantisk grund (Furniss & Bath 109) en delad betydelsekategori (McLaughlin 83), en kategori med gemensamma egenskaper (Miller 381; Black, *Models and Metaphors*, 39), gemensamma referenter (Hrushovski 12-13), innehållsfärer (Hallberg 73) eller om en gemensam faktor (Hester 179). Det väsentliga är de kombinerande semantiska dragen som uppstår mellan de jämförbara företeelserna.

Element har som företeelse identifierats i den tidigare forskningslitteraturen, fast de inte alltid expliciteras. När element nämns, kallas de vid olika namn som till sin betydelse är mycket nära varandra, även om de språkliga formuleringarna skiljer sig märkbart från varandra. Exempel på detta är t.ex. "component parts" (Gabel & Wheeler 27), "combinatory elements" (Matterson & Jones 13) attribut och konstituent (Ortony 342 och 343) referenten mellan delarna (Miller 393) och "semantic descriptors" samt "bridge terms" (Kittay 166, 254, och 269) Även benämningen element används: till exempel i Eva Kittays (165 och 269) analys är sålens

fysiska egenskaper och människans motsvarande drag uttryckligen element på ett gemensamt betydelsefält, och Thomas McLaughlin (81) hänvisar som element till aggressivitetskategorin som likställer en tiger och en anfallande spelare.

Den allmänna inexaktheten som är betecknande för diskussionen kring metaforiskhet föranleder mångtydighet: många synsätt låter bli att definiera om den primära grunden till metaforiska uttryck är det syntaxiska, ontologiska eller semantiska stoffet eller motsvarigheten som ansluter sig till uttryckets konkreta detaljer. Begreppet element skiljer inte åt, på vilken nivå kopplingen sker utan identifierar strukturen som skapar den semantiska gemenskapen.

I överlag är terminologin om troper omväxlande och oförenlig, och termerna saknar tydliga gränser. Detta problem har explicerats i många granskningar (t.ex. Leech 147; Bergsten III; Cruse 202; Hallberg 15, 18 och 76). Bakom definitionerna finns varierande uppfattningar om naturen av bildlighet och de binder sig sinsemellan till olika utgångsantaganden och forskningstraditioner. Jämförfandet mellan språkbilder har också lett till att företeelsernas definitioner har blandats ihop, något som försvagar deras särskiljningsförmåga och användbarhet. Innehållet av begreppen är inte längre entydigt, vilket syns i källlitteraturens brokighet och motstridigheter (om problematiken, se Hawthorn x–xi). Strävan till en mer exakt definiering har i själva verket resulterat i en terminologisk brokighet.

Tillämpning och slutsatser

I det följande tillämpar jag idén om det semantiskt gemensamma området på en relativt komplex dikt där flera betydelsedimensioner förenas. Ett metaforiskt uttryck kan bestå av fler än två semantiska fält och deras inbördes relationer kan variera: samma bildliga uttryck kan genom olika element hänvisa till skilda betydelser eller samma element kan vara mångtydiga. Än finns nyckeln till tolkningen i uttryckets språkliga struktur, än är det väsentligt att känna till den konventionella symboliken, och ofta finns en bekant begreppsmetafor i bakgrunden av ett innovativt uttryck.

I dikten ”Vertikal rörelse” av den finska modernistiska lyrikern Lassi Nummi (1928–2012) blir trädet en språkbild som kombinerar olika semantiska fält. Där överlappas t.ex. den kristliga symboliken, associationerna om atombomb och de konventionella sätten att disponera tid.

” Vertikal rörelse
från jorden
jämnt upp, uppåt
upp till himmelen
    mot himmelen
explosion, våldsam motrörelse
över horisonten
    ett tvärträd
öppnar sig

utbrett
 liksom vingar
 av lidande, flyget
 till friheten
     liksom
 händerna, armarna
 öppnande famn mottager
 svärd
 stråle
 korn
     från tvärträdet
 från mitten
 fortsätter rörelsen åt alla håll:
 hjärtbladet,
 lövverket och grenarna, toppen
 rötterna
 en bild i luften.
     Tidens ström
 löper över tvärträdet
 glider genom lövverket” (Nummi 176)

På konkret nivå syns i dikten spatiala rörelseriktningar nerifrån uppåt och mittifrån utåt samt benämnda delar av trädet (lövverk, grenar, topp). Dikten beskriver i första hand inte ett konkret träd utan en bild av trädet ritad i luften – bildligheten tas också ställning till med en explicit metalyriskhet: ”en bild i luften”. Det semantiskt gemensamma området mellan den metaforiska bilden av trädet och det konkreta trädet bygger på strukturens likhet: bägge följer i stora drag det fysiska trädets gestalt.

När man granskar de andra semantiskt gemensamma områdena i dikten, fäster man först uppmärksamhet vid ordvalen. Till det mänskliga betydelsefältet binder sig trädet, när tvärträdet öppnar sig utbrett liksom händerna, armarna och famnen (vid sidan omnämns också vingar). Liknelsen likställer rörelsen och trädets form med människan och det semantiskt gemensamma områdets element består av likheten av de öppnande armarna och den utbredande rörelsen eller grenverket. Elementet har också fått en mänsklig benämning.

Genom tvärträdet och de öppnande armarna laddas också föreställningen om korsträdet eller krucifixet. Det semantiskt gemensamma området motiveras inte bara av trädets och korsets yttre likhet utan också av kristliga begrepp som ansluter sig till trädet. Dikten talar nämligen om ett flyg till friheten genom ett uppoffrande lidande, och i den kristliga symboliken är trädet räddningens symbol förknippad med frälsningens och lidandets teman (Child & Colles 202; Frye 149). Hopp, tro och frälsning ansluter sig både till korsfästningens tema och till kristusbilden. Sålunda har det semantiskt gemensamma området element som stöder varandra:

trädet och korsets form samt den kristliga trädetsymbolens betydelser och de i dikten explicerade kristliga begreppen.

Det semantiskt gemensamma området uppstår också mellan bilden av trädet och den tidsförklarande tankeramen: tidens ström jämförs med trädet. Tidens ström eller rörelse är en konventionell språkbild, en central begreppsmetafor. (Lakoff & Johnson 52, 137, 139 och 140; Fraser 3-4 och 7-8). Identifieringen bygger på rörelsen som för sin del grundar sig på det semantiskt gemensamma området: såväl rörelsen, strömmen som tiden går vidare. Så här sammansmälter begreppsmetaforerna TIDEN ÄR RÖRELSE och TIDEN ÄR EN STRÖM som redan annars står varandra nära. Det semantiskt gemensamma området bildas genom de konventionella tidsföreställningarna och via den rörelse som dikten skildrar. Emellertid är tidens ström ovanlig i dikten "Vertikal rörelse". Metaforen om tiden som en ström betonar inte tidens egenskap att expandera i olika riktningar (jmf. Lakoff & Johnson 10-13), men rörelsen i diktens spatiala tillstånd medför den här dimensionen. Även glidandet av tidens ström (också annars metaforiskt) genom trädets lövverk är en färsk språkbild: rörelseriktningarna i trädets växt och tidens framskridande går ihop. Som gemensamma element fungerar utnyttjandet av rörelsens startområde och användningen av den konventionella strömmetaforen.

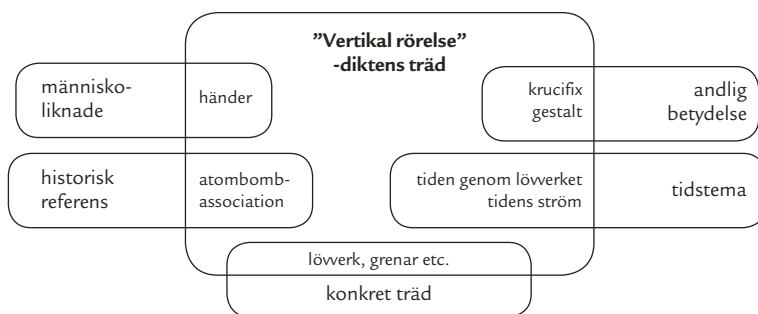
I Nummis dikt observeras tiden på något sätt ur sidoperspektivet. Det lyriska jaget placerar sig inte inom tiden i någon observationsposition, fast han ger betydelse åt tiden från sina subjektiva utgångspunkter: referenspunkter skapas mellan delarna av det symboliska trädet (grenarna, lövverket) och vissa tidsbundna och lokala stunder i tidens ström. I denna mening beskriver dikten både tidens för människans position inkompatibla upplevelse och den subjektivt disponerade och signifikanta tiden. Genom trädet blir tiden gestaltad såsom realistisk, fast abstraktionsnivån består. Växten av trädet är den fysikaliska världens skönjbara process, genom vars förändringar det lyriska jaget gestaltar abstrakt tid omkring sig.

I dikten bildar trädets symboliska betydelser en kö: atomälderns bild av världens undergång förändras och blir kristlig och vidare till ett hedniskt livsträd. Atom-bombsassociationen innehåller en beröring med en historisk referenshändelse, som blir ett extra betydelsefält i dikten. Det centrala elementet av det semantiskt gemensamma området är diktens visuella bild av ett svampmoln, som liknar trädets yttre form. Svampmolnet står inte bara i en ikonisk relation till kärnexplosion utan är också en symbolisk bild av förödelse.

Glidningen från andra troper till symboler har i litteraturen betraktats som en typisk företeelse (Matterson & Jones 43, Granqvist & Mattsson & Nyström 131; Warren & Wellek 235 och 105, Murfin & Ray 39; Lodge 113; Abrams 184, Leech 162; Wheelwright 367; Gray 204, Baldick 106). Det rör sig inte endast om att bildliga uttryck förtätas och blir symboler. Det väsentliga är en till sin betydelse och förekomst bestående och konsekvent upprepning. Till exempel Austin Warren och Rene Wellek (234) ser metaforen som något slags övergångsskede, genom vilket en bild glider till en symbol. Nummis dikt kännetecknas av såväl konventionella som

färska metaforiska uttryck samt deras betydelsedimension som utkristalliseras till symboler.

De ovan analyserade betydelsedimensionerna i Lassi Nummis dikt och de semantiskt gemensamma områdena kan sammanställas i följande figur. Inom varje semantiskt gemensamt område har markerats förenande element.

De semantiskt gemensamma områdena i dikten "Vertikal rörelse"

Dikten "Vertikal rörelse" bygger upp parallella semantiskt gemensamma områden i samma trädbild, men de lagrade betydelsenivåerna utesluter inte varandra utan öppnar olika dimensioner. Språkbilden grundar sig på egenskaperna på ett konkret fysiskt träd, och dessa egenskaper får betydelser och blir utnyttjade på olika sätt. De semantiskt gemensamma områdena mellan temana är vanliga, varför språkbildernas nätverk såväl fördjupas som utvidgas. De gemensamme områdena täcker inte bara likheten av bildledets och sakledets enskilda drag utan också överlappar centrala temahelheter. Dikten "Vertikal rörelse" har enskilda element, som sinsemellan riktar sig till betydelsedimensioner av olika slag – det oaktat är de delar av samma språkbild av trädet.

Analysen ovan visar den metodologiska användningen av det semantiskt gemensamma området. I analysens första fas urskiljes det semantiskt gemensamma området från bildliga uttryck, då de element som utnyttjas i språkbilden kan väljas ut från de använda bildernas eventuella alternativ. Därefter analyseras metoden, med vilken element används i betydelsebildningen. Detta är meningsfullt med tanke på tolkningen, eftersom grunderna kan påvisas i texten. Insikten i det semantiskt gemensamma området är väsentligt viktig för att man ska förstå enastående och innovativa språkbilder, för de har inte blivit föremål för konventionaliseringens tolkningsautomation. Analysfasen avklaras ofta utan någon figurlig presentation, men den är användbar när resultaten samlas. Då kan figurerna föreställa samtidigt konstruktionen av det bildliga uttrycket, parterna och deras motsvarighet samt detaljerna som metaforiskheten baserar sig på (om en sådan tillämpning, se Turunen 236 och 340).

Idén om det semantiskt gemensamma området har utöver sina fördelar också vissa begränsningar. I fråga om enskilda metaforiska uttryck underlättar det semantiskt gemensamma området disponeringen av motsvarigheter, även om ur

beskrivningens synvinkel är det utmanande att presentera olika betydelsenivåer som figur. Innehållets lagringar eller dimensioner är svåra att modellera som ett tvådimensionellt schema. Presentationen är inte helt problemfri, eftersom figurerna alltid i någon mån är generaliseringar, som inte som sådana täcker företeelsens alla nyanser. Förändringen av komplexa bilduttryck till figurer kan också vålla problem, eftersom vissa synonyma eller homonyma uttryck eller uttryck som bygger på ordlek kan bli ouppmärksammade – dessa kan dock förklaras i samband med analysen. Ytterligare är det svårt att bevisa med en figur, vilka element eller gemensamma områden som är relevantare än andra i dikten: presentationen av figuren kan inte göra någon skillnad på gradskillnader, betydelseinnehåll och betoningar.

Det semantiskt gemensamma området är en praktisk analysmetod att strukturera det bildliga uttryckets motsvarigheter och betydelsedimensioner med. I synnerhet kan metodens systematik och påvisningen av grundernas förekomst vara till hjälp i analysen av komplexa och lagrade språkbilder. Metoden möjliggör analysen av bildspråkets betydelsestruktur utan att man tar ställning till språkbildernas formella identifiering eller klassificering.

I ordkonstens analys och tolkning är det ofta nyttigare att försöka identifiera och påvisa uppbyggnaden av metaforens betydelse i den analyserade texten än att skapa i och för sig relevanta teorimodeller. Det semantiskt gemensamma området eftersträvar en tillräcklig allmängiltighet för att i sin helhet icke blott erbjuda ett lämpligt utan även ett tillräckligt exakt och målinriktat granskningssätt för olika språkliga uttryck, för att det som begrepp och metod ska vara både särskiljande och beskrivande. Som isoglosser definierade snittområden av betydelsefälten är också ägnade att åskådliggöra metaforens aspekter som lämnar rum för tolkning – sålunda kan beskrivningssättet tillämpas på såväl en preliminär gestaltning som ett sammandrag av analysens resultat.

Som verktyg för textanalysen samlar det semantiskt gemensamma området det gemensamma eller fördelade betydelseområdet som förekommer direkt eller implicit i alla metaforteorier, men är mer än så. Det tar i större utsträckning hänsyn till bildlighetens olika arter och delvis det icke-bildliga, medan de andra modellerna närmast riktar sig till att analysera metaforiskhet eller en trop med en snävare metaforisk betydelse. Verktøget strukturerar förhållandet mellan betydelsekomponenterna i ett metaforiskt uttryck tydligare än blanding-teorins separata kombinationsfält och därigenom inskränker sig kopplingen mellan sakledet och bildledet inte bara till benämning, växelverkan eller spänning. På så sätt kan olika teoriernas idéinnehåll användas som kompletterande informationskällor snarare än källor som utesluter varandra.

LITTERATURLISTE

- Beardsley, Monroe C. *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*. New York, Chicago, San Francisco, Atlanta: Harcourt, Brace & World, inc., 1958.
- Bergsten, Staffan. *Lyriskläsarens handbok*. Lund: Studentlitteratur, 1994.
- Black, Max. *Models and Metaphors. Studies in Language and Philosophy*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1976.
- Black, Max. "More about metaphor". *Metaphor and Thought*. Red. Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 19-41.
- Booth, Wayne C. "Metaphor as Rhetoric: The Problem of Evaluation". *On Metaphor*. Red. Sheldon Sacks. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1979. 47-70.
- Bradford, Richard. *Stylistics*. London and New York: Routledge, 1997.
- Child, Heather & Colles, Dorothy. *Christian Symbols. Ancient and Modern*. London: G. Bell and Sons, 1971.
- Cruse, Alan D. *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Eco, Umberto. *Semiotics and the Philosophy of language*. London: Macmillan, 1985.
- Fludernik, Monika (Red.). *Beyond Cognitive metaphor Theory. Perspectives on Literary Metaphors*. New York: Routledge, 2011.
- Gross, Sabine. "Cognitive Readings: or, The Disappearance of Literature in the Mind". *Poetics Today* Vol 18: 2 (1997): 271-297.
- Fowler, Roger (Red.). *A Dictionary of Modern Critical Terms*. London and New York: Routledge & Kegan Paul, 1990.
- Fraser, Julius Thomas. *Time, the Familiar Stranger*. Washington: Tempus Books, 1988.
- Frye, Northrop. *The Great Code. The Bible and literature*. London, Melbourne and Henley: Ark Paperbacks, 1983.
- Furniss, Tom & Bath, Michael. *Reading Poetry. An Introduction*. London: Longman and Pearson Education, 1996.
- Gabel, John & Wheeler, Charles. *The Bible as Literature. An Introduction*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Gibbs, Raymond. "Process and products in making sense of tropes". *Metaphor and Thought*. Red. Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 252-276.
- Hallberg, Peter. *Diktens Bildspråk. Teori, metodik, historik*. Stockholm: Akademiförlaget, 1982.
- Hawthorn, Jeremy. *A Concise Glossary of Contemporary Literature Theory*. London, New York, Sydney: Arnold, 1998.
- Hedlund, Tom 2000. *Att förstå lyrik*. Stockholm: Ordfont förlag, 2000.
- Hester, Marcus. *The Meaning of poetic metaphor. An Analysis in the Light of Wittgenstein's Claim that Meaning is Use*. The Hague and Paris: Mouton & Co, 1967.
- Hrushovski, Benjamin. "Poetic Metaphor and the Frames of Reference: With Examples from Eliot, Rilke, Mayakovskiy, Mandelstam, Pound, Creeley, Amichai and the New York Times". *Poetics Today*. Vol. 5:1 (1984): 5-43.
- Kittay, Eva Feder. *Metaphor. Its Cognitive Force and Linguistic Structure*. Oxford: Clarendon Press, 1987.
- Knowles, Murray & Moon, Rosamund. *Introducing Metaphor*. New York: Routledge, 2006.

- Kövecses, Zoltán. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2002.
- Kövecses, Zoltán. *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Lakoff, George. "The Contemporary Theory of Metaphor". *Metaphor and Thought*. Red. Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 202-251.
- Lakoff, George & Johnson, Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.
- Leech, Geoffrey. *A Linguistic Guide to English Poetry*. 14th edition. London: Longman, 1990.
- Manner, Eeva-Liisa. *Fabrenheit 121. Runoja [Fabrenheit 121. Dikter]* Helsinki: Tammi, 1968.
- Matterson, Stephen & Jones, Darryl. *Studying Poetry*. London: Arnold, 2000.
- McLaughlin, Thomas. *Figurative Language. Critical Terms for Literary Study*. Red. Frank Lentricchia & Thomas McLaughlin. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1990. 80-90.
- Miller, George. "Images and models, similes and metaphors". *Metaphor and Thought*. Red. Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 357-400.
- Murfin, Ross & Supryia, Ray. *The Bedford Glossary of Critical and Literary Terms*. Boston and New York: Bedford Books, 1997.
- Nummi, Lassi. *Hüidentyven. Runoja [Hüidentyvensjö. Dikter]*. Helsinki: Otava, 1984.
- Ortony, Andrew. "The role of similarity in similes and metaphors". *Metaphor and Thought*. Red. Andrew Ortony. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 342-356.
- Punter, David. *Metaphor*. New York: Routledge, 2007.
- Richards, Ivor A. *The Philosophy of Rhetoric*. London, Oxford & New York: The Oxford University Press, 1976.
- Ricœur, Paul. *The Rule of Metaphor. Multi-disciplinary studies of the creation of meaning in language*. London: Routledge & Kegan Paul, 1986.
- Sarkia, Kaarlo. *Runot [Dikter]*. Helsinki: WSOY, 1974.
- Scott, A. F. *Current Literary Terms. A Concise Dictionary of their Origin and Use*. London and Basingstoke: The Macmillan Press, 1974.
- Searle, John R. *Metaphor. Metaphor and Thought*. Red. Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 83-111.
- Steen, Gerard. *Understanding Metaphor in Literature. An Empirical Approach*. London & New York: Longman, 1994.
- Stockwell, Peter. *Cognitive Poetics: An Introduction*. London: Routledge, 2002.
- Turkka, Sirkka. *Tule takaisin, pikku Sheba. Runoja [Kom tillbaka, lilla Sheba. Dikter]*. Helsinki: Tammi, 1986.
- Turner, Mark. *The Literary Mind*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Turunen, Mikko. *Haarautuvat merkitykset. Puukuvasto Lassi Nummen lyriikassa. [Förgrenande betydelse. Skildringen av trädmotivet i Lassi Nummis lyrik]*. Tampere: Tampere University Press, 2010.